

Євген Стрельцов

доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри кримінального права
Національного університету “Одеська юридична академія”
(Одеса, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4418-1275>
streltsov@onua.edu.ua

Наталія Мирошніченко

кандидатка юридичних наук, доцентка,
заслужена юристка України,
професорка кафедри кримінального права
Національного університету “Одеська юридична академія”
(Одеса, Україна)
crimlaw@onua.edu.ua

УДК 343.232

ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОТРЕБУЄ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Завдання Кримінального кодексу України (КК України) – правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1). Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1). Відбувається це завдяки притягненню такої особи до кримінальної відповідальності. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2). Таким чином, склад злочину (з 1 липня 2020 р. – склад кримінального правопорушення) є одним з основних, якщо не основним інститутом кримінального законодавства, який “запускає” весь механізм реалізації кримінальної відповідальності та втілює виконання завдань кримінального законодавства. Склад злочину, як відомо, включає в себе чотири елементи: об’єкт, об’єктивну сторону, суб’єкт і суб’єктивну сторону, наявність яких потрібно обов’язково встановити у діяннях конкретної особи, щоб визнати їх злочинними. Відсутність хоча б одного з цих елементів у діяннях конкретної особи (у формальному або якісному вигляді) не дає змоги вважати, що в діяннях особи присутній склад злочину, і тим самим неможливо ставити питання про притягнення її до кримінальної відповідальності.

© Євген Стрельцов, Наталія Мирошніченко, 2020

Таке принципове значення складу злочину, його визначення, застосування, складності, які при цьому виникають, постійно роблять наукові дослідження інституту не тільки актуальними, а й необхідними, що відображається у багатьох дослідженнях українських науковців. Тобто в доктринальному значенні поняття складу злочину, його елементів, ознак тощо мають необхідні наукові напрацювання. Водночас визначення складу злочину та його елементів не мають необхідного рівня законодавчого закріплення. Так, у чинному КК України мають законодавче визначення тільки декілька елементів складу злочину, а загального визначення поняття складу злочину та всіх його елементів немає. У зв'язку з цим у статті досліджується зазначена проблема й обґрунтовуються положення щодо закріплення у КК України складу злочину (з 1 липня 2020 р. – кримінального правопорушення) та його елементів.

Ключові слова: підстава кримінальної відповідальності; поняття та елементи складу злочину (кримінального правопорушення); види умислу; поняття подвійної вини; поняття казусу; поняття юридичної та фактичної помилки; правова доктрина.

Політичні, економічні, соціальні та інші зміни, які відбуваються сьогодні в Україні, поруч із досягненням позитивних результатів, в окремих випадках мають і негативні аспекти, зокрема й у вигляді суспільно небезпечних проявів та вчинків, що, зі свого боку, обумовлює невідповідність певних кримінально-правових норм, які повинні забезпечувати охорону таких процесів, змісту реформ, що здійснюються. У зв'язку з цим удосконалення положень законодавства про кримінальну відповідальність стає об'єктивною необхідністю, але таке реформування повинно мати продуманий, послідовний характер¹. Починати його слід із обговорення та прийняття рішення стосовно положень, які вважаються кримінально-правовими догмами. В основі цього повинні обов'язково бути сучасні надбання вітчизняної правової доктрини.

Такими потрібно вважати положення, які регламентують кримінальну відповідальність, яка, на думку М. Панова, є універсальною категорією, оскільки “пронизує” практично всі інститути Загальної та Особливої частин².

Проблема поняття, змісту, обґрунтування кримінальної відповідальності постійно досліджується у правовій науці, і з цього приводу існує багато думок. У найзагальнішому розумінні кримінальна відповідальність – це реакція держави на вчинене особою кримінальне правопорушення. Подібна реакція, яка здійснюється у легітимних формах, викликана насамперед публічними інтересами підтримки та зміцнення

¹ Є Стрельцов, ‘Деякі роздуми про правову сутність та соціальні завдання кримінального права’ (2010) 9 Право України 102-9; Є Стрельцов, ‘Положення кримінального законодавства: положення, які потрібно враховувати’ в *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 24 травня 2019 р.)* (Стрельцов Є та інші ред кол, Юридична література 2019) 58-65.

² Н Панов, ‘Уголовная ответственность: понятие, принципы, основание’ (2013) 5 Ежегодник уголовного права 543–56.

правопорядку, встановленого в суспільстві для забезпечення соціальної безпеки в усіх її видах і проявах. Кримінальна відповідальність, її застосування обумовлені низкою умов і передумов. Але конкретна фактична умова її появи – це підстава кримінальної відповідальності. При цьому потрібно враховувати, що такі підстави мають не тільки морально-юридичне, а й, на думку В. Кудрявцева, політичне значення³.

У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України)⁴ закріплено, що підставою застосування кримінальної відповідальності є вчинене особою суспільно небезпечне діяння, яке містить склад злочину (з 1 липня 2020 р. – склад кримінального правопорушення⁵), передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2). Потрібно підкреслити, що зміст цього поняття у законі не визначений.

Метою дослідження є формулювання на основі існуючої правової доктрини пропозицій щодо необхідності законодавчого закріплення поняття складу злочину (кримінального правопорушення) та його елементів у ч. 2 ст. 2 наступного КК України. Ці новели постійно обґрунтовуються авторами статті вже декілька років⁶.

Склад злочину (кримінального правопорушення) – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, встановлених кримінальним законом, що характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин (кримінальне правопорушення). До складу злочину (кримінального правопорушення) традиційно відносять чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Водночас офіційного закріплення складу злочину (кримінального правопорушення) немає, що, на нашу думку, необхідно обов'язково зробити. Далі, на такому ж рівні, потрібно визначити кожний з елементів і перелічити його ознаки. Необхідно це зробити з низки суттєвих причин, зокрема, це дасть змогу зняти перманентні дискусії з цього приводу та надати змогу для більш спрямованого їх обговорення. На нашу думку, можна запропонувати такі визначення. Об'єкт – це суспільні відносини, що перебувають під охороною кримінального закону та на які здійснюється суспільно небезпечне посягання. Об'єктивна сторона складу злочину (кримінального правопорушення) – це зовнішня сторона, що характеризується суспільно

³ 'Основание уголовной ответственности' (Zaochnik.com) <<https://zaochnik.com/spravochnik/pravo/ugolovnoe-pravo/osnovanie-ugolovnoj-otvetstvennosti>> (дата звернення: 21.01.2020).

⁴ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> (дата звернення: 21.01.2020).

⁵ Див.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>> (дата звернення: 21.01.2020).

⁶ Н. Мирошніченко, 'Пропозиції щодо вдосконалення Кримінального кодексу України' (2015) 5 Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України 176–82; Є. Стрельцов, 'Складні процеси реформування кримінального права України' (2018) 5 Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України 82–91.

небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між ними, а також місцем, часом, способом, обстановкою, засобами та знаряддями вчинення правопорушення. Суб'єкт – це фізична особа, яка під час вчинення злочину (кримінального правопорушення) була осудною або обмежено осудною та досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона складу злочину (кримінального правопорушення), яка характеризує психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків⁷.

Кожен із вказаних елементів складу злочину (кримінального правопорушення) виконує своє соціально-правове “завдання” при встановленні підстав кримінальної відповідальності в діях фізичної особи. Особливо, на нашу думку, потрібно виділити такий елемент складу кримінального правопорушення, як суб'єктивна сторона. Саме суб'єктивна сторона, з урахуванням положень статей 2, 23, 24, 25, 19, 20, 21 і навіть із огляду на розуміння окремих положень ст. 22 КК України, дає змогу вважати, що саме цей елемент багато в чому забезпечує застосування принципу суб'єктивного ставлення в законодавстві, його наявності у правовій доктрині та практиці. Потрібно звернути увагу на те, що важливість саме “суб'єктивного ставлення” закріплена не тільки у галузевому законодавстві. Так, у ст. 62 Конституції України прямо вказується, що “особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду”⁸. Чітке законодавче закріплення цього положення є також важливою гарантією дотримання законності.

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину (кримінального правопорушення) характеризують, як відомо, такі юридичні ознаки: вина, мотив, емоції та мета вчинення злочину (кримінального правопорушення). Встановлення усіх ознак суб'єктивної сторони – це немовби початковий і завершальний етап у визначенні наявності складу злочину (кримінального правопорушення) як єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому з'ясування суб'єктивної сторони складу злочину (кримінального правопорушення) має принципове юридичне значення, а важливість правильного встановлення змісту та ознак суб'єктивної

⁷ Н Мирошніченко, ‘Деякі проблеми Загальної частини кримінального права України’ в Козаченко О та Стрельцов Є (ред), *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* (Іліон 2016) 667–8.

⁸ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141.

сторони злочину (кримінального правопорушення) дає змогу дослідити цей елемент на більш загальному рівні.

Вина особи є основною, обов'язковою ознакою будь-якого складу злочину (кримінального правопорушення), тому що саме вона значною мірою визначає його зміст. Вина, як закріплено у ст. 23 КК України, – це психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків у формі умислу або необережності. Важливе значення при цьому має соціальна сутність вини, що проявляється у негативному або зневажливому ставленні особи, яка вчиняє кримінальне протиправне діяння, відносно тих інтересів, соціальних благ, цінностей (суспільних відносин), які охороняються кримінальним законом. Вина особи – також важлива соціальна категорія, зміст якої визначає як саму його наявність як такого, так і характер і тяжкість відповідного кримінально протиправного діяння.

На відміну від вини, емоції, мотив і мета – це, кажучи з позицій Загальної частини КК України, факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину (кримінального правопорушення). Вони мають правове значення необхідних ознак лише у випадках, коли названі в диспозиції статті КК України як обов'язкові ознаки конкретного складу злочину (кримінального правопорушення).

Аналізуючи більш детально емоції як ознаку суб'єктивної сторони, відзначимо, що особливості деяких складів злочинів (кримінальних правопорушень) визначають необхідність з'ясування відповідних (тих або інших) емоцій, яких зазнавала (може зазнавати) людина при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Так, існує безліч емоцій, які різняться за своїм характером, змістом, часом виникнення та іншими характеристиками. Частіше вони перебувають за межами суб'єктивної сторони складу злочину (кримінального правопорушення), тому не впливають на формування її ознак, а отже, на кваліфікацію відповідних діянь. Однак у тих випадках, коли відповідні емоції, наприклад, стан сильного душевного хвилювання, відіграють істотну роль у формуванні мотиву вчинення деяких видів злочинів (кримінальних правопорушень), вони включаються у зміст суб'єктивної сторони складу правопорушення, тобто вказуються у диспозиції статті Особливої частини КК України як обов'язкові ознаки.

Визначаючи склад злочину (кримінального правопорушення), відзначимо, що він відсутній при невинному заподіянні навіть тяжких наслідків, якщо немає вини. Відсутність мотиву або мети, при наявності їх обов'язковості у складі конкретного правопорушення, також виключає конкретний склад злочину (кримінального правопорушення) та кримінальну відповідальність. Загалом суб'єктивна сторона, крім вка-

заних вище характеристик, суттєво впливає на кваліфікацію злочинів (кримінальних правопорушень), а також дає змогу відмежувати подібні за об'єктивними ознаками правопорушення, як це відбувається, наприклад, у випадках вчинення вбивства умисно або через необережність, або пошкодження майна умисно або через необережність⁹.

Важливе значення у понятті вини мають і такі її складові, як форми та ступінь вини. Форми вини – це окреслена в кримінальному законі сукупність певних ознак свідомості та волі особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння. У співвідношенні таких ознак і виражається психічне ставлення особи до діяння і його наслідків. Чинне законодавство виділяє дві форми вини – умисел і необережність. Це узагальнені законодавцем поняття, які лише загалом характеризують ставлення особи до вчиненого нею діяння і його наслідків. Умисел і необережність мають свої види. Умисел може бути прямим і непрямим, а необережність проявляється у кримінально протиправній самовпевненості або кримінально протиправній недбалості. Ступінь вини є оціночною, кількісною категорією, такою, що визначає тяжкість вчиненого діяння та небезпеку особи винного. Тому ступінь вини немовби конкретизує поняття вини. Вина має також важливе практичне значення, оскільки реалізація кримінальної відповідальності та призначення конкретного покарання залежать від того, із прямим або непрямим умислом вчинене правопорушення, мав місце умисел заздалегідь обміркований або раптово виниклий, який вид необережності допустила особа та у чому вона виявилася.

Зміст вини – це сукупність свідомості (інтелектуальний момент) і волі (вольовий момент), а також їх співвідношення. При вчиненні злочину (кримінального правопорушення) свідомістю особи охоплюються фактичні обставини, одні з яких усвідомлюються в повному обсязі, другі – лише приблизно, а треті – помилково¹⁰. Загалом правильне з'ясування вказаного змісту вини, її форм і видів – необхідна умова правильної кваліфікації кримінальних правопорушень.

Водночас крім розглянутих видів умислу в теорії та судовій практиці прийнято виділяти інші види умислу, які мають значення для юридичної оцінки і кваліфікації деяких злочинів (кримінальних правопорушень). Для них характерні додаткові відмінні ознаки, такі як час виникнення, спрямованість умислу, конкретизація бажаного наслідку тощо. Ці види умислу також не закріплені в чинному КК України, але потребують, на нашу думку, свого визначення у новому КК України.

⁹ Віктор Сухонос та Володимир Сухонос, *Склад злочину: закон, теорія та практика* (Університетська крига 2018) 72–100.

¹⁰ Р. Вереша, *Поняття вини як елемент змісту кримінального права України* (Атіка 2005) 224.

За часом виникнення та формування розрізняють умисел заздалегідь обдуманий і раптово виниклий. Раптовий умисел виникає та реалізується саме тоді, коли він виник. Заздалегідь обдуманий умисел після виникнення реалізується через певний час, тобто особа готується до вчинення конкретного злочину (кримінального правопорушення). Афектований умисел є різновидом раптово виниклого умислу, він супроводжується особливим емоційним станом особи, який виникає, наприклад, унаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого, доприкладу, вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України).

Залежно від спрямованості діяння та ступеня конкретизації винним передбачених наслідків умисел прийнято поділяти на визначений (конкретизований) і невизначений (неконкретизований). Визначений умисел характеризується чіткою конкретизацією наслідків діяння у передбаченні винного. Тут суб'єкт передбачає індивідуально визначені наслідки і бажає їхнього настання або свідомо їх допускає. Визначений умисел може бути простим, коли винний передбачає і бажає настання одного конкретного наслідку, досягнення певної мети, або альтернативним, коли особа передбачає й однаково бажає або свідомо допускає настання одного з двох або більше індивідуально визначених наслідків.

Невизначений умисел характеризується тим, що при передбаченні можливості настання суспільно небезпечних наслідків відсутня їхня індивідуальна конкретизація. Особа бажає або свідомо допускає нанесення шкоди тим або іншим інтересам, але про те, якою фактично буде шкода, не має чіткого уявлення. Відповідальність і кваліфікація у подібних випадках настають за фактично заподіяними наслідками.

Розглянуті види умислу впливають на кваліфікацію вчиненого злочину (кримінального правопорушення), на ступінь суспільної небезпеки вчиненого, тому, на нашу думку, мають бути визначені в ст. 24 КК України поряд із прямим та непрямым умислом, а саме в самостійних частинах цієї статті.

Відповідно до ст. 25 КК України злочин (кримінальне правопорушення) визнається вчиненим через необережність, якщо особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити. Це визначення охоплює два види необережності: кримінально протиправну самовпевненість і кримінально протиправну недбалість.

Необхідно зазначити, що у правозастосовній практиці особливі складнощі викликає відмежування кримінально протиправної самовпевненості від непрямого умислу. Це обумовлене тим, що за інтелектуальними ознаками ці види вини мають подібність. Так, при самовпевненості, як і при непрямому умислі, особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків. Водночас, якщо при самовпевненості особа передбачає абстрактну можливість настання наслідків, то при непрямому умислі – реальну можливість їх настання. За волювою ознакою відмінність самовпевненості від непрямого умислу така: при самовпевненості воля особи спрямована на запобігання можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Розрахунки особи – конкретні, спираються на обставину або групу обставин, які здатні запобігти настанню наслідків.

“Випадок” розглядається як самостійний вид психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків, що настали. Він можливий тоді, коли наслідки, що настали, перебувають у причинному зв’язку з дією (або бездіяльністю) особи, яка не тільки не передбачала можливості їх настання, а й не могла їх передбачити. “Випадок” – це невинне спричинення шкоди, що теж, на нашу думку, слід визначити в ч. 4 ст. 25 КК України. Зі свого боку це дасть можливість не тільки більш точно встановлювати “випадок”, а й розмежовувати зі злочинною недбалістю.

“Випадок” виключає вину в поведінці особи. Поняттям “випадок” охоплюються ситуації, коли, незважаючи на наявність в особі обов’язку передбачити суспільно небезпечні наслідки (об’єктивного критерію), вона внаслідок конкретних обставин не має реальної можливості їх передбачити (відсутній суб’єктивний критерій), або відсутні обидва критерії.

Наука кримінального права з урахуванням особливостей деяких статей Особливої частини КК України розробила поняття подвійної вини (іноді її називають складною, або змішаною виною). Подвійна вина – це неоднакове психічне ставлення особи у формі умислу й необережності до різних об’єктивних ознак того самого суспільно небезпечного діяння та його наслідків. При подвійній вині щодо одних ознак складу злочину (кримінального правопорушення) має місце умисел (прямий або непрямий), а щодо інших – необережність (самовпевненість або недбалість). Питання про подвійну вину виникає в тих складах злочинів (кримінальних правопорушень), у яких об’єктивна сторона за своїм характером є складною (наприклад, ч. 2 ст. 121 КК України). Потрібно підкреслити, що при наявності подвійної вини виникають певні складнощі з визначенням того, яким загалом є злочин (кримінальне правопорушення),

вчинений особою: умисним або необережним. Це має важливе значення із багатьох причин. Вирішення цього питання залежить від того, які об'єктивні ознаки конкретного складу правопорушення є найважливішими для визнання діяння та оцінки характеру і ступеня його суспільної небезпеки. Вважаємо за необхідне доповнити КК України ст. 25¹, де надати визначення подвійної (складної) вини¹¹.

Кожний вид поведінки людини в суспільстві обумовлений якимись спонукальними мотивами й метою (цілями). Мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, яка визначає його зміст і допомагає глибше розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мета – це уявлення про бажаний результат, до якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. Мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої вольової поведінки людини. В їхній основі лежать потреби, інтереси людини. Однак, коли йдеться про мотив і мету правопорушення, їхній зміст багато в чому визначається антисоціальною спрямованістю поведінки особи. При цьому мотив і мета, будучи самостійними психологічними ознаками суб'єктивної сторони, взаємозалежні між собою й лише в сукупності можуть надати повне уявлення про спрямованість поведінки, наприклад, корисливий мотив і ціль незаконного збагачення у таких правопорушеннях, як крадіжка, грабіж, шахрайство¹². При цьому мотив і мету законодавець використовує при конструюванні законодавчої моделі не всіх злочинів (кримінальних правопорушень). У зв'язку з цими обставинами мотив і мета у теорії кримінального права віднесені до групи факультативних ознак складу злочинів (кримінальних правопорушень).

Водночас залежно від законодавчого опису суб'єктивної сторони мотив і мета можуть виконувати роль обов'язкових ознак, кваліфікуючих ознак або ознак, що пом'якшують або обтяжують покарання. У деяких складах злочинів (кримінальних правопорушень) має значення емоційний стан особи при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Наприклад, стан сильного душевного хвилювання входить до змісту суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 116 і 123 КК України. Якщо законодавець передбачає конкретний мотив або мету як обов'язкову ознаку складу правопорушення, то відсутність їх у конкретному випадку виключає цей склад кримінального правопорушення¹³.

¹¹ Н Мирошніченко, 'Проблеми вини в кримінальному праві та законодавстві України' в Мирошніченко Н та Стрельцов Є (ред), *Сучасне кримінальне право України: наукові нариси* (Юридична література 2017) 55–7.

¹² Є Стрельцов, 'Кримінально-правова охорона власності' (2011) 5 *Право України* 87–95.

¹³ А Савченко, *Мотив і мотивація злочину* (Атіка 2002) 144.

Оскільки певні мотиви і мета впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину (кримінального правопорушення), то законодавець може передбачати їх як кваліфікуючі ознаки, що підвищують суспільну небезпеку конкретних складів злочинів (кримінальних правопорушень) і роблять ці склади кваліфікованими, тобто більш небезпечними порівняно з простими складами. У цих випадках мотив і мета впливають на кваліфікацію вчиненого діяння. Так, простий склад умисного вбивства являє собою незаконне умисне позбавлення життя іншої людини незалежно від мотивів і мети. Однак, якщо це вбивство відбувається із корисливих або з хуліганських спонукань, то воно стає більш небезпечним, і законодавець визнає його вже не “простим”, а кваліфікованим складом, що вимагає кваліфікації за ч. 2 ст. 115 КК України. Враховуючи важливість цих ознак, вважаємо за необхідне спеціально закріпити поняття мотиву та мети в самостійній статті КК України, а саме ст. 25².

Отже, суб’єктивна сторона складу злочину (кримінального правопорушення) – це психічне ставлення особи до вчиненого нею злочину (кримінальному правопорушенню), яке характеризується конкретною формою вини, емоціями, мотивом і метою.

Із суб’єктивною стороною пов’язане таке поняття, як помилка, якої може припускатися особа, що вчиняє суспільно небезпечне діяння. Помилка в кримінальному праві – це неправильне уявлення особи про юридичне значення чи фактичний зміст свого діяння, його наслідки й обставини, які передбачаються як обов’язкові ознаки в конкретному складі злочину (кримінальному правопорушенню). У теорії кримінального права виділяють юридичні та фактичні помилки¹⁴.

Юридична помилка – це неправильне уявлення особи щодо юридичної характеристики (оцінки) вчиненого діяння. Така помилка можлива відносно кримінальної протиправності або непротиправності вчиненого діяння, щодо кваліфікації вчиненого або щодо покарання за вчинений злочин (кримінальне правопорушення). Помилка особи в юридичних ознаках загалом відображає незнання особою змісту кримінального закону, а тому, за загальним правилом, не виключає кримінальної відповідальності.

Водночас фактична помилка – це неправильне уявлення особи про характер і фактичні наслідки своєї діяльності. Вона буває декількох видів: в об’єкті або предметі злочину (кримінального правопорушення); в особі потерпілого; в об’єктивній стороні (помилка в розвитку причинного зв’язку, у характері діяння, у виді наслідків); у кваліфікуючих обста-

¹⁴ Р. Вереша, ‘Помилка в кримінальному праві: поняття та основні види’ (2005) 5 Підприємництво, господарство, право 35–42.

винах злочину (кримінального правопорушення). Фактична помилка впливає на кваліфікацію злочину (кримінального правопорушення), змінює суб'єктивне уявлення про правопорушення того чи іншого виду. Наприклад, якщо особа помиляється відносно об'єкта або предмета, то її дії слід кваліфікувати як замах на той злочин (кримінальне правопорушення), який вона хотіла вчинити. Помилка у розвитку причинного зв'язку може впливати на форму вини. Тобто помилка може мати вплив на суб'єктивну сторону злочину (кримінального правопорушення) та кримінальну відповідальність. Тому вважаємо за необхідне закріпити в КК України поняття “помилка” та її види (юридична та фактична помилка) у ст. 25³ розділу 5 Загальної частини КК України.

Підсумовуючи, з урахуванням пропозицій та з огляду на важливість цього елементу складу злочину кримінального правопорушення і його ознак, вважаємо за доцільне розділ 5 Загальної частини КК України перейменувати у “Суб'єктивну сторону складу злочину (кримінального правопорушення)”, до якого увійдуть запропоновані нами законодавчі новели, що загалом сприятиме подальшому удосконаленню кримінального законодавства України.

Висновки. Враховуючи викладене, пропонуємо закріпити у ч. 2 ст. 2 КК України поняття складу злочину (кримінального правопорушення), яке викласти у такій редакції: “Склад кримінального правопорушення – це сукупність (система) встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільне небезпечне діяння як злочин (кримінальне правопорушення)”. Також вважаємо за необхідне надати законодавче визначення усіх елементів складу злочину (кримінального правопорушення), з урахуванням тих аргументів, які ми виклали у цій публікації.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Savchenko A, *Motyv i motyvatsiia zlochyну* [Motive and Motivation of a Crime] (Atika 2002) (in Ukrainian).
2. Sukhonos Viktor ta Sukhonos Volodymyr, *Sklad zlochyну: zakon, teoriia ta praktyka* [Corpus Delicti of Crime: Law, Theory and Practice] (Universytetska kryha 2018) (in Ukrainian).
3. Veresha R, *Poniattia vyny yak element zmistu kryminalnoho prava Ukrainy* [The Concept of Guilt as an Element of the Content of Ukrainian Criminal Law] (Atika 2005) (in Ukrainian).

Edited books

4. Myroshnychenko N, 'Deiaki problemy Zahalnoi chastyny kryminalnoho prava Ukrainy' ['Some Challenging Issues of the General Part of Criminal Law of Ukraine'] v Kozachenko O ta Streltsov Ye (red), *Pravovyi vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni hrani* [Legal Impact on Illegal Conduct: Current Dimensions] (Ilion 2016) (in Ukrainian).
5. Myroshnychenko N, 'Problemy vyny v kryminalnomu pravi ta zakonodavstvi Ukrainy' ['Issues of Guilt in Criminal Law and Legislation of Ukraine'] v Myroshnychenko N ta Streltsov Ye (red), *Suchasne kryminalne pravo Ukrainy: naukovi narysy* [Modern Criminal Law of Ukraine: Scientific Essays] (Iurydychna literatura 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

6. Myroshnychenko N, 'Propozytsii shchodo vdoskonalennia Kryminalnoho kodeksu Ukrainy' ['Proposals to Improve the Criminal Code of Ukraine'] (2015) 5 Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 176–82 (in Ukrainian).
7. Panov N, 'Ugolovnaia otvetstvennost': ponjatie, principy, osnovanie' ['Criminal Liability: Concept, Principles, and Ground'] (2013) 5 Ezhegodnik ugolovnoho prava 543–56 (in Russian).
8. Streltsov Ye, 'Deiaki rozдумы pro pravovu sutnist ta sotsialni zavdannia kryminalnoho prava' ['Some Reflections on the Legal Nature and Social Objectives of Criminal Law'] (2010) 9 Pravo Ukrainy 102–9 (in Ukrainian).
9. Streltsov Ye, 'Kryminalno-pravova okhорona vlasnosti' ['Property Protection under Criminal Law'] (2011) 5 Pravo Ukrainy 87–95 (in Ukrainian).
10. Streltsov Ye, 'Skladni protsesy reformuvannia kryminalnoho prava Ukrainy' ['Complex Processes of Criminal Law Reform in Ukraine'] (2018) 5 Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 82–91 (in Ukrainian).
11. Veresha R, 'Pomyłka v kryminalnomu pravi: poniattia ta osnovni vydy' ['Error in Criminal Law: Concept and Main Types'] (2005) 5 Pidpriemnytstvo, hospodarstvo, pravo 35–42 (in Ukrainian).

Conference paper

12. Streltsov Ye, 'Polozhennia kryminalnoho zakonodavstva: polozhennia, yaki potribno vrakhovuvaty' ['Provisions of Criminal Legislation: Provisions to Be Taken Into Account'] v *Kryminalne pravoporushennia: natsionalnyi ta zarubizhnyi vymiry: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 24 travnia 2019 r.)* [Criminal Offense: National and Foreign Dimensions Materials of the International Scientific and Practical Conference (May 24, 2019, Odessa)] (Ie Streltsov ta in red kol, Yurydychna literatura 2019) (in Ukrainian).

Websites

13. 'Osnovanie ugolovnoj otvetstvennosti' ['The Ground for Criminal Liability'] (*Zaochnik.com*) <<https://zaochnik.com/spravochnik/pravo/ugolovnoe-pravo/osnovanie-ugolovnoj-otvetstvennosti>> (accessed: 21.01.2020) (in Russian).

Yevgen Streltsov
Nataliya Miroshnychenko

THE GROUND FOR CRIMINAL LIABILITY REQUIRES LEGISLATION PROVIDING

ABSTRACT. The objective of the Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine) is to provide legal protection of the rights and freedoms of the human being and citizen, property, public order and public security, the environment and the constitutional order of Ukraine against criminal encroachments and, also, to secure peace and safety of mankind and prevent crime (part 1 of Article 1). To this aim, the Criminal Code defines which socially dangerous acts or omissions count as offenses, and which punishments are to be imposed upon persons who commit them (part 2 of Article 1). This is implemented by holding such a person liable under criminal law. Commission by a person of a socially dangerous act that has the elements of crime defined by CC of Ukraine gives grounds for criminal liability (part 1 of Article 2). Thus, elements of crime (from July 1, 2020 – elements of criminal offense) is one of the main, if not the primary institution of criminal law which “launches” the entire mechanism of implementation of criminal liability and incarnates the fulfilled objectives of criminal law. As it is known, there are four component elements of crime: object, objective side, subject and subjective side, and the presence thereof in the acts of a specific person should always be established to recognize such acts as criminal. If at least one of these elements is absent in the acts of a specific person (in a formal or qualitative form), there is no ground to assert that there is an element of crime in the acts of this person, and thus it is impossible to consider the possibility of holding this person criminally liable. Given this fundamental importance of elements of crime – corpus delicti, its definition, application, and the difficulties arising in this connection, scientific research of this institution always remains not only relevant, but also necessary, as can be seen in many studies by Ukrainian scholars. That is, in the doctrinal sense, the concept of corpus delicti of crime, its elements, features, etc. have the necessary scientific developments. At the same time, there is no legislative providing of the definition of corpus delicti of crime and its elements at the appropriate level. Thus, in the current Criminal Code of Ukraine, there is a legislative definition only for a few elements of crime, and the general definition of the concept of corpus delicti and all of its elements is lacking. In this regard, the article examines this problem and justifies the provisions regarding providing of corpus delicti of crime (from July 1, 2020 – criminal offense) and its elements in CC of Ukraine.

KEYWORDS: ground for criminal liability; concept and elements of corpus delicti of crime (criminal offense); types of intent; concept of double guilt; concept of casus; concept of legal and factual error; legal doctrine.